

**ОРГАНІЗАЦІЙНО-МЕТОДИЧНІ ТА ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ
ЕФЕКТИВНОГО ФУНКЦІОНУВАННЯ «ШКІЛ СПРИЯННЯ ЗДОРОВ'Ю»****Людмила ХОХЛОВА***Миколаївський національний університет імені В. Сухомлинського*

Анотація. Останніми роками зберігається тенденція до зростання захворюваності серед дітей, із початком навчання в школі знижується загальна рухова активність. Діяльність «Шкіл сприяння здоров'ю» є ефективною формою організації навчально-виховного процесу. Метою роботи є охарактеризувати організаційно-методичні та педагогічні умови ефективного їх функціонування. Для досягнення мети застосували такі методи: організаційний, системний та системно-функціональний аналіз діяльності шкіл. Наслідком роботи стала побудова моделі організаційної структури ефективного функціонування «Шкіл сприяння здоров'ю».

Ключові слова: «школи сприяння здоров'ю», функціонування, ефективність.

**ОРГАНИЗАЦИОННО-МЕТОДИЧЕСКИЕ
И ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ
УСЛОВИЯ ЭФФЕКТИВНОГО
ФУНКЦИОНИРОВАНИЯ
«ШКОЛ СОДЕЙСТВИЯ ЗДОРОВЬЮ»****Людмила ХОХЛОВА***Николаевский национальный университет
имени В. Сухомлинского*

Аннотация. В последние годы сохраняется тенденция к росту заболеваемости среди детей, с началом обучения в школе снижается общая двигательная активность. Деятельность «Школ содействия здоровью» является эффективной формой организации учебно-воспитательного процесса. Целью работы стало охарактеризовать организационно-методические и педагогические условия эффективного их функционирования. Для достижения цели применили организационный, системный и системно-функциональный анализ деятельности таких школ. Следствием работы стало построение модели организационной структуры эффективного функционирования «Школ содействия здоровью».

Ключевые слова: школы содействия здоровью, функционирование, эффективность.

**ORGANIZATIONAL, METHODOLOGICAL
AND PEDAGOGICAL CONDITIONS
OF EFFECTIVE FUNCTIONING OF THE
«SCHOOLS FOR HEALTH PROMOTION»****Ludmyla HOHLOVA***Mykolaiv National University of V. Sukhomlinsky*

Abstract. A permanent trend of increased morbidity in children, with the beginning training at school decreases the overall physical activity. The activity of «Schools for Health Promotion» is an effective form of organization of the educational process. The purpose of the work was to characterize the organizational, methodological and pedagogical conditions for their effective functioning. To achieve the objective applied organizational, systemic and systemic-functional analysis of such schools. A consequence of the work was to build a model of the organizational structure of an effective functioning of the «Schools for Health Promotion».

Key words: school health promotion, operation, efficiency.

Постановка проблеми та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Упродовж останніх 20-ти років зберігається тенденція до зростання захворюваності серед дітей за зверненнями на 2–4% упродовж року, збільшується поширеність хронічної патології, знижується кількість здорових дітей у всіх вікових і статевих групах, що підтверджується даними офіційної статистики і результатами вибіркового наукового досліджень [2, 4].

Із початком навчання дитини в школі, її загальна рухова активність зменшується у багато разів, а дефіцит рухової активності становить 35–40% в молодших класах і 75–85% серед старшокласників. Уроки фізичної культури лише частково (10–18%) компенсують дефіцит рухів, що є недостатнім для профілактики відхилень у стані здоров'я [3].

Отже, стан здоров'я школярів на сучасному етапі є серйозною соціальною проблемою, а неблагополучну ситуацію з їх станом здоров'я можна розглядати як кризову. Це потребує розробки дієвих заходів та чіткої державної політики, спрямованих на поліпшення якості життя та охорону здоров'я школярів. Найбільш ефективно це може бути здійснено в школах, які сприяють зміцненню здоров'я [6].

Міжнародна практика свідчить, що загальноосвітній навчальний заклад, який функціонує як «Школа сприяння здоров'ю», є ефективною формою організування навчально-виховного процесу, спрямованого на створення в школі здоров'язберігаючого середовища [7, 9]. Однак на сьогодні в Україні немає належного науково-методичного забезпечення діяльності загальноосвітніх навчальних закладів, які використовують таку форму організації навчально-виховної діяльності, що унеможливило суттєвий вплив на стан здоров'я шкільної молоді.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Необхідність удосконалення системи оздоровчої роботи у «Школах сприяння здоров'ю» зумовлена тим, що 41% школярів мають низький рівень фізичного розвитку, 36,9% школярів скаржились на прояви симптомів захворювань різних систем організму. Особливої уваги заслуговує факт наростання втоми у дітей після завершення навчального дня (в дев'ятому класі таких учнів було 76%, у десятому – 87%, а в одинадцятому – 90%) [1].

Проведений аналіз літератури свідчить про те, що діяльність сучасних «Шкіл сприяння здоров'ю» повинна бути спрямована на формування освіченої, творчої особистості, становлення її фізичного і психічного здоров'я, виховання потреби у здоровому способі життя. Звичайно, моделі таких навчальних закладів відображають систему їх роботи за пріоритетними напрямками – збереження та зміцнення здоров'я дітей, виховання у них культури здоров'я, впровадження здоров'язберігаючих технологій у навчально-виховний процес. Їх ефективність значно посилюється діяльністю різноманітних мобільних груп до складу яких входять лікарі, вчителі, психологи, соціальні працівники. Особливо важливим такий підхід є у роботі зі сільськими мешканцями віддалених населених пунктів областей [8, 9].

Аналіз оцінки фахівців щодо створення системи моніторингу та оцінювання діяльності «Шкіл сприяння здоров'ю» засвідчив, що задля запобігання формального підходу до організації здоров'язберігаючого середовища в освітньому закладі необхідно розробляти сучасні технології комплексного моніторингу освітнього середовища та здоров'я учнів [6].

Незважаючи на те, що кожний окремих ЗНЗ, який функціонує як «Школа сприяння здоров'ю», і має певну ефективність стосовно форм організації здоров'язберігаючого навчально-виховного процесу, можна констатувати, що наявні програми, реалізовані в окремих школах (близько 11%), не мають суттєвого впливу на формування здоров'я учнів у всій системі шкільної освіти [4, 5, 7].

Мета дослідження. Охарактеризувати організаційно-методичні та педагогічні умови ефективного функціонування «Шкіл сприяння здоров'ю».

Завдання дослідження: опрацювати наукову літературу, що стосується роботи загальноосвітніх шкіл, які функціонують як «Школи сприяння здоров'ю», провести дослідження організаційної структури та системи діяльності «Школи сприяння здоров'ю», педагогічних умов та особливостей функціонування у навчальному закладі системи фізичного виховання, побудувати модель організаційної структури ефективного функціонування «Шкіл сприяння здоров'ю».

Методи та організація дослідження. Організаційний аналіз застосовували для вивчення практичної діяльності загальноосвітніх навчальних шкіл I–III ступенів № 20 та № 50 Миколаївської міської ради м. Миколаєва, виділяючи окремі організаційні компоненти вказаних навчальних закладів із подальшим їх групуванням і класифікацією для встановлення причинно-наслідкових зв'язків. Метою організаційного аналізу було також виявлення принципів діяльності навчальних закладів як «Шкіл сприяння здоров'ю», їхніх загальних рис, особливостей та відмінностей.

Для дослідження організаційної структури та системи діяльності «Школи сприяння здоров'ю», педагогічних умов та особливостей функціонування у навчальному закладі системи фізичного виховання, використовували елементи системного аналізу. Системний аналіз також застосовували для вивчення окремих компонентів «Школи сприяння здоров'ю», встановлення їх загальної та специфічної функцій, визначення їх цілей, взаємозв'язків між собою та із зовнішніми системами з метою побудови узагальненої словесно-графічної моделі «Школи сприяння здоров'ю».

Системно-функціональний аналіз застосовували для виявлення внутрішніх та зовнішніх зв'язків частин організаційних структур «Шкіл сприяння здоров'ю», що дало можливість з'ясувати розподіл функціональної відповідальності, повноважень і взаємовідносин між елементами та побудувати організаційно-функціональну структуру навчального закладу такого типу.

Під час дослідження застосовували такі процедури:

- виокремлення змістових частин предметів дослідження;
- групування та аналіз отриманих даних із метою вивчення внутрішніх процесів кожного компонента;
- інтерпретація даних, отриманих при вивченні всієї сукупності процесів;
- виявлення зв'язків між отриманими групами процесів;
- пошук методів і засобів, що нейтралізують дію негативних чинників кожної окремої групи.

Виклад основного матеріалу з аналізом отриманих наукових результатів. Підсумовуючи дані наукової літератури, формується твердження, що узагальнена модель традиційної «Школи сприяння здоров'ю» може бути зображена у вигляді організаційної схеми (рис. 1).

Рис. 1. Модель організаційної структури «Школи сприяння здоров'ю»

Із метою виконання завдань дослідження та для удосконалення діяльності «Шкіл сприяння здоров'ю» для зміцнення здоров'я учнів, у діяльність таких шкіл було введено низку змін. По-перше, були реорганізовані методичні об'єднання вчителів фізичної культури та Захисту Вітчизни у методичні об'єднання вчителів із проблем здоров'я школярів та проведено перерозподіл теоретичного навчального навантаження між ними.

По-друге, систематично проводили фізкультурні хвилинки на уроках загального циклу, рухливі перерви та ранкову гімнастику.

По-третє, до навчального процесу були залучені учнівські оздоровчі клуби та літні пришкільні оздоровчі табори. Одночасно було визначено загальну мету вказаної на схемі «Школи сприяння здоров'ю» (рис. 1) та функцію кожного її структурного компонента. Так, загальною метою закладу такого типу обрали формування психічно, морально, соціально здорової та фізично культурної особистості, яка повинна мати не тільки теоретичні та практичні знання щодо здорового способу життя, а й безпосередньо повинна вести вказаний спосіб життя, мати активну життєву позицію щодо негативних проявів в учнівському середовищі.

Завданнями такого навчального процесу стали забезпечення умов для виховання свідомого ставлення школярів до власного здоров'я та здоров'я інших людей, формування засад здорового способу життя, збереження і зміцнення фізичного, психічного здоров'я школярів, а також їхньої соціальної адаптації.

Функції структурних компонентів експериментальних «Шкіл сприяння здоров'ю» (рис.1).

Медична служба школи (або лікувальний заклад за місцем проживання школярів) контролює стан здоров'я дітей (заходи превентивної медицини), облікує статистичні дані щодо захворюваності учнів.

Служба моніторингу соматичного стану здоров'я дітей здійснює аналіз захворюваності школярів за типом нозологій з метою встановлення загальних тенденцій. Такий підхід дає змогу корегувати навчально-виховний процес для забезпечення формування правильної постави, профілактики сколіозу, інших захворювань, завдяки систематичному проведенню фізкультурних хвилинок на уроках загального циклу, рухливих перерв та ранкової гімнастики.

Служба харчування відіграє роль у профілактиці хронічних захворювань шлунково-кишкового тракту та інших систем організму, забезпечуючи своєчасне та збалансоване харчування.

Педагогічний колектив навчального закладу забезпечує не тільки навчально-виховний процес, а й здійснює комплексний моніторинг психічного, фізичного стану учнів, виявляє соціальні проблеми школярів (виявлення конфліктних ситуацій у сім'ях дітей, школярів із девіантною поведінкою). Наприклад, вчителі фізичної культури беруть участь разом із медичними працівниками у виявленні захворювань учнів та у розробленні заходів щодо їх профілактики.

Методичне об'єднання вчителів із проблем здоров'я школярів дало можливість систематизувати теоретичний та практичний навчальний матеріал та пропорційно (відповідно до мети предмета) розподілити його між навчальними предметами («Фізична культура – основи здоров'я», «Основи безпеки життєдіяльності», «Основи медичних знань» та ін.), а також створити єдиний інформаційний простір (моніторинг, банк даних, обліково-звітна документація) щодо різних аспектів здоров'я школярів.

Вагома роль у системі «Школи сприяння здоров'ю» відводиться адміністрації освітнього закладу, оскільки від своєчасності сприйняття аналітичної інформації від спеціалістів (педагогів та лікарів) залежить адекватність управлінських рішень та їх втілення у навчально-виховний процес. Такий підхід забезпечує гнучку систему організації виховного процесу в навчальному закладі.

Батьківська громадськість відіграє у «Школі сприяння здоров'ю» одну з найважливіших ролей. Батьки забезпечують збалансоване, відповідне до віку дітей харчування, їхнє здорове дозвілля, виховання у них бережливого ставлення до власного здоров'я. Також батьки мають можливість максимально впливати на дітей із виховною метою. Тому, співпрацюючи з батьками, залучаючи їх до громадської діяльності у школі, педагогічний колектив школи має можливість створити єдине інформаційне середовище: «родина – школа – дозвілля».

Традиційно у навчальних закладах застосовували звичайні форми роботи з батьками, такі як: пропагандно-агітаційна – лекції щодо формування здоров'я школярів (санітарно-гігієнічні умови життя дитини, розклад дня); б) залучення батьків до спільної з їх дітьми змагальної та туристської діяльності у позакласний час; тематичні батьківські збори; залучення вчителів до змагань, спартакіад працівників освіти.

У діяльність експериментальних навчальних закладів ми запропонували та додатково впровадили такі заходи:

- консультації батьків учнів, які були організовані педагогами спільно з лікарями, щодо формування у дітей правильної постави, забезпечення їх оптимального рухового режиму, регулярних медичних оглядів та ін.;

- участь батьків у самоврядних процесах у навчальних закладах щодо вирішення організаційних питань діяльності учнівських оздоровчих клубів (планування, проведення змагань, фінансування) на рівні класів, школи;

- участь батьків у організуванні занять із фізичної культури для спеціальної медичної групи. Загалом, у експериментальних навчальних закладах було створено по три таких навчальних групи: 1) для учнів 1–4 класів, 2) для учнів 5–8 класів, 3) для учнів 9–11 класів. Заняття в групах проводили два рази в тиждень за затвердженими Міністерством освіти і науки України навчальними програмами;

- участь батьків у організуванні роботи пришкільних літніх оздоровчих таборів. Така форма роботи з учнями була передбачена, починаючи з 2007 року, щорічними указами Президента України «Про літнє оздоровлення та відпочинок дітей». Вона передбачала такі організаційні заходи: розподіл дітей у загони; призначення вожатих загонів у молодшій ланці (учні 1–4 класів) – вчитель, або батьки (за бажанням); у середній ланці (учні 5–8 класів) – учні старшої школи (9–11 класи); організуванні агітаційно-пропагандної роботи (оформлення стендів, інформаційних довідок табору та ін.). До діяльності табору належали такі заходи: оздоровчі (ранкова гімнастика, рухливі паузи та ін.); спортивно-розважальні програми; спортивні атракціони; вікторини на спортивну тематику; туристські походи та пішохідні екскурсії по пересіченій місцевості; сонячні ванни; процедури загартовування; купання у водоймах; бесіди, лекції щодо аспектів здорового способу життя та інші заходи.

Органи учнівського самоврядування. Учнівське самоврядування передбачає створення та спрямовану дію в напрямі формування культури здоров'я, здорового способу життя, фізичної культури особистості (організування діяльності різних громадських шкільних організацій, залучення учнів до підготовки та проведення роботи за усіма напрямками «Школи сприяння здоров'ю» – учнівської дослідницької, експериментальної, роботи здоров'язберігаючого характеру).

Органи учнівського самоврядування відіграють важливу роль у формуванні свідомого ставлення школярів до власного здоров'я та їхньої громадянської позиції. Вони дозволяють утворити зв'язок між учнями, педагогами та батьками у виховній сфері школи. Такий підхід створює умови для реалізації одного з основних педагогічних принципів – «єдності свідомості та діяльності». Організація учнівського самоврядування дозволяє педагогам впливати та корегувати навчально-виховний процес, використовуючи можливості та особливості учнівського колективу школи.

На гармонійний розвиток особистості та створення атмосфери самореалізації у навчальному закладі та забезпечення дозвілля школярів безпосередньо впливають різноманітні гуртки художнього та мистецького напрямів, які функціонують у школі в позакласний час. Установивши безпосередній зв'язок із органами учнівського самоврядування, педагоги та батьки мають можливість визначити напрями гурткової роботи, а також забезпечити її ефективне проведення.

Блок зовнішніх зв'язків. Цей напрям передбачав взаємодію з існуючими «Школами сприяння здоров'ю», з органами місцевого самоврядування та державної влади, службами, центрами, підприємствами, установами та ін.

Клубна робота. Особливе місце у «Школі сприяння здоров'ю» повинні займати різноманітні учнівські оздоровчі клуби. Клуби повинні здійснювати таку діяльність: а) забезпечувати дотримання санітарних норм рухової активності учнів через їх залучення до оздоровчої та спортивно-масової діяльності у закладі; б) залучати батьків та педагогів до оздоровчої та спортивної роботи; в) створювати умови для формування фізичної культури особистості дітей; г) сприяти проведенню оздоровчих заходів у режимі навчального дня (ранкова гімнастика, фізкультурні хвилини, рухливі перерви, рухливі паузи у групах продовженого дня), а також розширювати позакласну діяльність школярів оздоровчо-спортивного спрямування, що забезпечить проведення здорового дозвілля школярами. Практичний досвід показує, що клубна робота є одним із найефективніших методів організування позакласної оздоровчо-спортивної роботи зі школярами.

Агітаційно-пропагандна робота. У навчальних закладах було запроваджено низку регулярних заходів, спрямованих на пропаганду серед учнівської молоді здорового способу життя. Серед них такі: оформлення стендів із спортивною тематикою, випуск стінгазет, ін-

формування школярів через радіомережу навчального закладу про новини вітчизняного спорту, тематичні вечори, зустрічі з кваліфікованими спортсменами, конкурси між класами на кращу спортивну стінгазету та ін.

Організаційно-господарська робота. Цей напрям діяльності учнівських спортивно-оздоровчих клубів навчальних закладів характеризувався тим, що окрім традиційної громадської діяльності учнів (вибори до керівних органів клубу, обговорення та затвердження планів роботи клубів та кошторисів для їх функціонування та ін.), школярів залучали до господарської роботи, що включала виготовлення необхідного спортивного інвентарю (фішок, стійок та ін.), також залучали учнів до дрібного косметичного ремонту спортивної бази шкіл та ін.

Підготовка спортивного активу. Характерними заходами з реалізації цього напрямку діяльності у клубах експериментальних навчальних закладів були: проведення суддівських семінарів із видів спорту, підготовка громадських інструкторів із фізичної культури, наради з залученням активістів до організування спортивних змагань

Окрім перерахованих напрямів, у експериментальних школах проводили додаткову роботу, пов'язану з практичною реалізацією організаційно-педагогічної технології функціонування навчальних закладів як «Шкіл сприяння здоров'ю». Така робота включала: розробку документації, що регламентує діяльність навчальних закладів; визначення режиму їх роботи; виявлення педагогічно-методичних проблем із формування у школярів здорового способу життя та окреслення методів їх вирішення; шляхи зміцнення матеріально-технічної бази навчальних закладів та їх фінансування; розробку заходів, які стосуються взаємодії батьків та педагогів навчальних закладів.

Також вирішували питання, пов'язані з організуванням методичної роботи, спрямованої на реалізацію педагогічних проблем: оснащення вчителів інноваційними педагогічними технологіями; забезпечення спеціалізованою літературою; розробка вчителями власних (авторських) педагогічних технологій з формування здорового способу життя серед школярів; забезпечення проведення моніторингів педагогічної діяльності у навчальних закладах; організування та проведення науково-методичних заходів (семінарів, конференцій, круглих столів тощо).

Особлива увага в експериментальних школах була приділена заходам, що пов'язані з формуванням у дітей психічно здорової особистості: діагностиці психічного стану школярів; забезпеченню психолого-коректувальної роботи у навчальних закладах; проведенню профілактичної роботи серед учнів та батьків щодо збереження психічного здоров'я. У межах реалізації спортивно-оздоровчого напрямку, в діяльність експериментальних шкіл були включені відповідні комплекси рухових режимів, розроблені для учнів різних вікових категорій.

Висновки і перспективи подальших пошуків у цьому напрямі. У навчально-виховний процес експериментальних шкіл, які функціонували як «Школи сприяння здоров'ю» було впроваджено експериментальну організаційну методику удосконалення їх діяльності, яка полягала в організуванні та проведенні таких її компонентів, як систематичне проведення спортивно-оздоровчих заходів у режимі навчального дня, створення спортивно-оздоровчих клубів, методичних об'єднань вчителів щодо проблем здоров'я школярів, пришкільні літні спортивно-оздоровчі табори. Одночасно визначали функції кожного структурного компонента «Школи сприяння здоров'ю», з урахуванням виявлених передумов вдосконалення діяльності «Шкіл сприяння здоров'ю» у напрямі формування психічного, соціального, фізичного здоров'я та культури особистості.

Забезпечення організування таких заходів за запропонованою нами моделлю у майбутньому призведе до збільшення кількості теоретично підготовлених учнів за усіма напрямками знань освітньої галузі «Здоров'я та фізична культура», сприятиме формуванню у школярів позитивного ставлення до системи фізичного виховання та до розуміння змісту здорового способу життя.

Формування в учнів теоретичних відомостей та їх розширення щодо ведення здорового способу життя повинно стати основою для зміцнення здоров'я покоління, яке підростає, з одного боку, та для удосконалення роботи загальноосвітніх навчальних закладів у цьому напрямі, з іншого.

Перспективним у подальшому є перевірка ефективності запропонованих нами методів у діяльності шкіл сприяння здоров'я.

Список літератури

1. *Бондар Н.* Здоров'язбереження у школі / Н. Бондар, І. Черкащенко // Відкритий урок: розробки, технології, досвід. – 2010. – № 3. – С. 71–73.
2. *Булатова М.* Здоров'я і фізична підготовленість населення України / М. Булатова, О. Литвин // Теорія і методика фізичного виховання і спорту. – 2004. – № 1. – С. 3–8.
3. Гігієнічна оцінка використання здоров'яформуючого потенціалу навчальних закладів / І. О. Калиниченко, Н. С. Польша, Л. М. Заїка, О. Я. Толокольников // Довкілля та здоров'я. – 2008. – № 3. – С. 53–58.
4. *Даниленко Г. М.* Гігієнічна скринінг-оцінка впровадження здоров'язберігаючих інновацій у загальноосвітніх навчальних закладах : навч.-метод. посібник / Г. М. Даниленко. – Х., 2011. – 76 с.
5. *Демчук В. С.* Організація науково-методичної роботи в загальноосвітньому навчальному закладі / В. С. Демчук // Теоретичні питання культури, освіти та виховання. – 2009. – № 39. – С. 42–45.
6. Качанова Л. П. Проблеми медичного забезпечення проекту «Європейська мережа шкіл сприяння здоров'ю» / Л. П. Качанова // Современная педиатрия. – 2004. – №4 (5). – С. 28–29.
7. *Метейко О. В.* Реалізація оздоровчої функції освіти в системі педагогічного менеджменту / О. В. Метейко // Управління школою. – 2005. – № 31. – С. 1–12.
8. *Оржиховська В. М.* Методологічні засади діяльності освітнього закладу, спрямованої на здоров'я / В. М. Оржиховська, О. О. Єжова // Педагогіка і психологія. – 2009. – № 4. – С. 5–17.
9. *Советова Е. В.* Оздоровительные технологии в школе / Е. В. Советова. – Ростов н/Д : Феникс, 2011. – 288 с.

*Стаття надійшла до редколегії 18.12.2013
Прийнята до друку 20.12.2013
Підписана до друку 31.01.2014*